

1

Маріям було п'ять років, коли вона вперше почула слово «гарамі»^{*}.

Це сталося у четвер. Мусило б статись, бо Маріям пам'ятала, що у той день вона була неспокійною і заклопотаною, так, як вона бувала лише четвергами, коли у колбі^{**} її навідував Джаліл. Щоб згаяти час до миті, коли вона нарешті з ним побачиться, розтинатиме високу по коліно траву галявини і махатиме йому, Маріям вилізла на стілець і зняла китайський сервіз своєї матері. Сервіз був єдиною реліквією, що матері Маріям, Нані, лишився від її власної матері, яка померла, коли Нані було два. Нана плекала кожну частину синьо-білого порцелянового начиння, витончений вигин чайникового носика, мальованих вручну зябликів,

* Гарамі (від араб. «*ḥarām*», «релігійне табу») – позашлюбна дитина.

** Колба (фарсі) – сільська хата. Імовірно, етимологічно пов'язане з «колиба», «халупа».

хризантеми та дракона на цукорниці, що мав відна-
джувати лихо.

Ця цукорниця і вислизнула з Маріяминих пальців,
впала на мостини *колби* та розбилася на друзки.

Коли Нана побачила цукорницю, обличчя її почер-
воніло, верхня губа скривилася, а обидва ока – не-
зряче й зряче – рівно й незмигну втупилися у Ма-
ріям. Нана дивилась так люто, що Маріям злякалася,
що джин знову увійде в її тіло. Але джин не з'явився;
не цього разу.

Натомість Нана схопила Маріям за зап'ястки, під-
тягнула ближче і крізь зціплені зуби сказала:

– Ах ти ж незграбна мала *гарамі*. Отака мені наго-
рода за все, що я витримала. Незграбна мала *гарамі*,
що трощить сімейні коштовності.

Того разу Маріям не зрозуміла. Вона не знала, що
означало це слово, «*гарамі*», – «байстриючка». Не бу-
ла достатньо дорослою, щоб прийняти несправедли-
вість, зрозуміти, що винні ті, хто породжують *гарамі*,
а не *гарамі* сама, чий єдиний гріх був у тому, що вона
народилася. За тим, як Нана вимовила це слово, Ма-
ріям здогадувалася, що *гарамі* було чимось бридким
і огидним, як комашня, як метушливі таргани, яких
Нана постійно кляла і вимітала з *колби*.

Пізніше, підрісши, Маріям таки зрозуміла. Саме за
тим, як Нана проказувала це слово – не вимовляла,
а наче випльовувала на неї – вона зрозуміла всю йо-
го жалючість. Вона зрозуміла, що мала на увазі Нана:

що *гарамі* – небажана, що вона, Маріям, була незакон-
ною особою, що ніколи не матиме законного права на
речі, яке мали інші люди, як-от любов, родина, оселя,
прийняття.

Джаліл ніколи так її не називав. Джаліл казав, що
вона була його квітом. Він любив саджати її на коліна
і розповідати їй історії про те, що Герат, місто, в якому
Маріям народилася 1959 року, колись був колискою
перської культури, домівкою письменників, поетів,
художників та суфіїв.

– Тут і ноги не витягнеш, не копнувши поета в ду-
пу, – сміявся він.

Джаліл оповідав їй про королеву Гавгар-Шад, яка
звела знамениті мінарети як любовну оду Гератові
давно, у п'ятнадцятому столітті. Він описував їй зелені
пшеничні поля Герату, його сади, лози, вагітні вино-
градом, міські людні склепінчасті базари.

– Там є фісташкове дерево, – сказав він одного
дня, – а під ним, Маріям-джо, похований ніхто інший,
як сам видатний поет Джамі. – Він нахилився і шепотів:
– Джамі жив більш ніж п'ять сотень років тому.
Справді. Я тебе якось водив туди, до дерева. Ти була
маленькою. Ти не згадаєш.

Так і було. Маріям справді не пригадувала. І хоча
вона й проживе перші п'ятнадцять років свого життя
у межах пішої ходи від Герату, ніколи не побачить де-
рева з оповідки. Вона ніколи не побачить зблизька зна-
мениті мінарети й ніколи не зірве плоду в гератських

садах, ані ступить його пшеничними полями. Та щоразу, коли Джаліл так розказував, вона зачаровано слухатиме. Вона захоплюватиметься Джалілем за його широкі й всеохопні знання. Вона тремтітиме від гордості мати батька, що знає стільки речей.

— Яка пишна брехня! — казала Нана, коли Джаліл ішов. — Пишний чоловік, що пишно бреше. Ніколи він тебе не водив ні до якого дерева. І не дай йому причарувати тебе. Він зрадив нас, твій коханий батечко. Витури нас зі своєї шикарної хати, наче ми були для нього нічим. Він це з радістю зробив.

Маріям чемно вислуховувала. Вона ніколи не наважувалася сказати Нані, наскільки їй не подобалося, коли та казала так про Джаліла. Правда була в тім, що поруч із Джалілем Маріям анітрохи не почувала себе *гарамі*. Годину або дві щочетверга, коли Джаліл приходив з нею побачитись, повний усмішок, подарунків та ласки, Маріям почувалась вартою усієї краси та усіх щедрот, що давало життя. І за це Маріям любила Джаліла.

* * *

Навіть якщо вона мусила ним ділитись.

Джаліл мав трьох дружин та дев'ятьох дітей, дев'ятьох законних дітей, жоден з них не був знайомий із Маріям. Він був одним із найзаможніших людей Герату. У нього був кінотеатр, якого Маріям ніколи не бачила, та на її прохання він їй його описав, тож вона

знала, що фасад був зроблений з блакитно-бурих теракотових кахлів, що у ньому були окремі місця на балконі і ґратчаста стеля. Подвійні маятникові двері відчинялися у викладений кахлями вестибюль, де на засклених щитах висіли афіші індійських фільмів. По вівторках, сказав Джаліл одного дня, діти отримували безкоштовне морозиво у буфеті.

Нана поблажливо всміхалася, коли він розповідав про це. Вона чекала, доки він вийде з *колби*, перед тим як пирхнути і сказати: «Чужим дітям дістається морозиво. Що дістається тобі, Маріям? Байки про морозиво».

На додачу до кінотеатру у Джаліла була земля у Карусі, земля у Фарасі, три магазини килимів, крамниця з одягом і чорний «б'юік роудмейстер» п'ятдесят шостого року. Він був чоловіком мало не з найбільшими зв'язками у Гераті, другом мера та губернатора. У нього була куховарка, водій та три домогосподарки.

Нана була однією з його домогосподарок. Доки в неї не почав рости живіт.

Коли це сталося, як казала Нана, спільний вдих Джалілевої рідні висмоктав повітря з Герату. Його свояки присягалися, що потече кров. Дружини вимагали викинути її геть. Власний Нанин батько, бідний камеріз із сусіднього села Гул-Даману, відмовився від неї. Знечещений, він зібрав речі і сів на автобус до Брану, щоб зникнути назавжди.

— Часом, — сказала Нана одного ранку, годуючи курчат на подвір'ї *колби*, — я хотіла, щоб у мого батька

вистачило було духу на те, щоб нагострити один зі своїх ножів і вчинити за честю. Може, тоді було б ліпше для мене, – вона вкинула чергову жменьку насіння в курник, спинилась і глянула на Маріям. – Може, ліпше й для тебе. Це врятувало б тебе від скорботи знати, що ти є тим, чим ти є. Та він був боягузом, мій батько. Він не мав на це ділу*, серця.

Джаліл, казала Нана, теж не мав його на те, щоб вчинити за честю. Стати перед своєю ріднею, своїми дружинами, свояками і визнати відповідальність за скоєне. Натомість за зачиненими дверима була підписана рятівна для репутації угода. Наступного дня він наказав їй зібрати небагато своїх речей із приміщення для слуг і відрядив її геть.

– Знаєш, що він сказав своїм дружинам на свій захист? Що я його примусила. Що це була моя провина. Діді? Бачиш? Ось що означає бути жінкою в цьому світі.

Нана поклала на землю миску з кормом. Пальцем вона припідняла Маріяміне підборіддя.

– Глянь-но на мене, Маріям.

Нехотя Маріям підкорилась.

Нана мовила:

– Вивчи це зараз і вивчи добре, моя доню: як стрілка компаса завжди вказує на північ, так і звинувачувальний палець чоловіка завжди вказує на жінку. Завжди. Запам'ятай це, Маріям.

* Діл (фарсі) – серце, дух; у переносному значенні – мужність.

2

– Для Джаліла та його дружин я завжди була багриною. Полином. І ти теж. А ти тоді ще й не народилася.

– Що таке багрина? – спитала Маріям.

– Бур'ян, – сказала Нана. – Те, що виривають і відкидають набік.

Маріям подумки насупилася. Джаліл не ставився до неї як до бур'яну. Ніколи. Але Маріям вирішила, що розумніше буде потамувати спротив.

– На відміну від бур'яну, мене треба було пересадити, бачиш, дати поживи й води. З огляду на тебе. Таку угоду уклав Джаліл зі своєю родиною.

Нана сказала, що вона відмовилась жити в Гераті.

Задля чого? Щоб бачити, як він цілий день возить своїх жінок-кінчіні* містом?

Вона казала, що не житиме і в спорожнілому домі її батька в селі Гул-Дамані, що розляглося на крутому

* Кінчіні – в окремих мовах (пушту, урду, гінді) – сленгове образливе або вульгарне значення, подібне до «дешевої жінки», зневажливе прізвисько.

схилі за два кілометри на північ від Герату. Вона казала, що хоче жити десь на віддалі, на відлюдді, де сусіди не витріщатимуться на її живіт, не показуватимуть пальцями, не хихотитимуть чи, що гірше, не кидатимуться на неї з нещирою доброзичливістю.

— І, повір мені, — казала Нана, — для нього то була полегкість — прибрати мене з очей. Йому це чудово придалось.

Це Мугсін, Джалілевий старший син від першої дружини, Хадіджі, запропонував цю галявину — вона була на околиці Гул-Даману. Щоб сюди дістатись, треба було йти під гору порізаною ґрунтівкою, що відгалужувалась від траси між Гератом і Гул-Даманом. З боків дороги обступала висока по коліно трава та розсипи білих та яскраво-жовтих квітів. Вона повзла вгору і вела до пласкої луки, де буяли тополі та бавовник і росли купками дикі чагарі. Звідти можна було побачити вершечки зіржавілих лопатей гулдаманського вітряка справа, а зліва — весь Герат, що розкинувся долі. Шлях уривався впоперек широкого, повного стругів стрімчака, що ринув зі Спінгарських гір, які оточували Гул-Даман. У двохстах метрах вгору за течією, ближче до гір, був округлий гайок із плакучих верб. Усередині, у затінку дерев, була галявина.

Джаліл пішов туди на оглядини. Повернувшись, як оповідала Нана, він розмовляв наче наглядяч, що нахвалює чисті стіни та лискучу підлогу в'язниці.

— Отак твій батечко збудував нам цю щурячу нору.

Одного разу Нана мало не одружилась, коли їй було п'ятнадцять. Нареченим був хлопець з Шінданду, молодий продавець папуг. Маріям знала цю історію з Наниних вуст і, хоч Нана й пропускала цей епізод, з задумливого блиску її очей розуміла, що тоді вона була щасливою. Мабуть, єдиний раз у своєму житті протягом тих днів, що передували весіллю, Нана була по-справжньому щасливою. Коли Нана розповідала це, Маріям сідала їй на коліна й уявляла свою матір, одягнену у весільну сукню. Вона уявляла її на коні, як вона усміхається за зеленою вуаллю, її долоні розмальовані хною, волосся припорошене сріблястим пилком, зібране камеддю. Вона бачила музик, що дмухали у флейти-шагнаї та били в барабани-доголи, вуличних дітей, що галалайкали та ганялися одне за одним.

Тоді, за тиждень до весілля, у Нанине тіло увійшов джин. Для Маріям це не потребувало пояснення. Вона вдосталь бачила це й на власні очі: як Нана різко заточується, її тіло застигає, стає нерухомим, її очі закриваються, руки й ноги здригаються, наче щось здушувало їх ізсередини, піна в кутиках її рота, біла, іноді — рожева від крові. Опісля — запаморочення, переляк від дезорієнтації, нерозбірливе бурмотіння.

Коли новини сягнули Шінданду, родина продавця папуг скасувала весілля.

— Вони перестрашились, — так це пояснювала Нана.

Весільну сукню сховали подалі. Після того жодних наречених не було.